

**KO JE AUTOR GRAMATIKE
BOSANSKOGA JEZIKA (1890)***Razlozi štampanja Gramatike*

Kao što je poznato, *Gramatika bosanskoga jezika* štampana je 1890. godine, ćirilicom i latinicom, a doživjela je nekoliko izdanja i bila udžbenik prema kome su se ravnali i jezik učili mnogi školovani ljudi iz Bosne i Hercegovine. Ta je činjenica u našoj nauci gotovo potpuno zanemarena,¹ a još uvijek nema ozbiljnije studije o ovom udžbeniku, koji je za izgradnju jezičnog standarda u Bosni i Hercegovini temeljno polazište, jer je *Gramatika*, na temeljima tadašnjih saznanja o jeziku, sistematizirala jezičke činjenice i ustalila pravopisne odredbe u vremenu kada je i u Srbiji, a naročito u Hrvatskoj, još uvijek bilo mnogih pravopisnih dilema i različitih pravopisnih koncepcija.

O *Gramatici bosanskoga jezika* u našoj nauci još uvijek ima veoma mnogo kontradiktornih stavova u kojima prevladava jedan potecjenjivački, pa i ignorantski odnos, uz mnogo spekulisanja činjenicama s jasno izraženom tendencijom da se, čak i u ovom vremenu, s dovoljno vremenske distance, prihvate sudovi srpskih historiografa koji su, preuzimajući procjene od prije više od jednog stoljeća o ovoj *Gramatici*, iz vremena bujanja nacionalne svijesti, sudili o njoj s političkih, a ne lingvističkih

¹ Postojanje *Gramatike bosanskoga jezika* u našoj nauci potpuno je ignorisano. Iako je riječ o veoma vrijednom udžbeniku, koji nema samo kulturno-historijsku vrijednost, o ovoj *Gramatici* sve do potkraj prošlog stoljeća nije bilo spomena u našoj lingvističkoj literaturi. Čak ni u programima katedri za jezik na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, a ni na odgovarajućim grupama na pedagoškim školama i akademijama, za ovu *Gramatiku* nije bilo mjesta ni u široj literaturi. *Savjetovanje o pravopisnoj problematici u Bosni i Hercegovini*, održano u Trebinju 1976. godine, polazilo je od pravopisnih odredbi u XX stoljeću (?!), a *Gramatika bosanskoga jezika* (1890), koja je donijela prve pravopisne odredbe dvije godine prije *Hrvatskog pravopisa* Ivana Broza, nije uopće spominjana, kao što nisu spominjane ni mjere Zemaljske vlade u provođenju jezičke politike.

polazišta. Gotovo u svim tekstovima o *Gramatici bosanskoga jezika* (T. Kruševac, V. Bogičević, Đ. Pejanović, M. Papić, T. Kraljačić, Lj. Stančić, M. Okuka i dr.) navodi se da je donošenje *Gramatike bosanskoga jezika* Benjaminu Kallayu bilo potrebno da bi učvrstilo njegovu teoriju o bosanstvu (bošnjaštvu) kao zajedničkoj nacionalnoj odrednici svih stanovnika Bosne i Hercegovine.² Mada se ni taj element ne smije izostaviti niti isključiti, prešućivalo se da je jedan od osnovnih razloga što je Zemaljska vlada insistirala na štampanju posebnih udžbenika bio postojanje mnogo uvredljivih mjesta u udžbenicima koji su preuzimani iz Hrvatske, posebno kada je riječ o muslimanima i jevrejima.

Već 15. februara 1881. Zemaljska vlada za BiH moli Zajedničko ministarstvo finansija³ da dá preporuku kako da postupi u slučaju korištenja udžbenika iz Hrvatske na području BiH. Vlada šalje mišljenje gimnazijskog učitelja Jovanovića o čitankama Smičiklasi i Markovića, pa navodi da prema njegovom mišljenju te knjige nisu pogodne iz političkih i vjerskih razloga u bosanskohercegovačkim školskim zavodima. Prihvatajući takvo Jovanovićevo mišljenje, Zemaljska vlada traži da se iz čitanki izbace pojedini tekstovi ili da se traži od Hrvatske zemaljske vlade štampanje tih čitanki bez inkriminiranih tekstova, kojih prema Jovanovićevom izvještaju ima mnogo. Jovanović predlaže izostavljanje preko dvadeset tekstova, uglavnom epskih srpskih i hrvatskih narodnih pjesama kao što su *Boj na Kosovu*, *Krsto Frankopan u tuđini*, *Obrana Sigeta*, *Kristovo krštenje*, *Lov na Badnjak*, *Sud u Hercegovini*, *Hajduk Veljko* i druge.⁴ Da je to bio osnovni razlog za donošenje posebnih udžbenika, potvrđuje autor prvog štampanog udžbenika za vrijeme Austro-Ugarske *Početnice za osnovne škole* Ljuboje Dlustuš, koji 1910. godine upravo u *Bosanskoj vili* piše sljedeće: “*Stalo se prigovarati knjigama, što ih je (Zemaljska vlada) uzimala iz komšiluka i djeci u ruke davala, naročito s muslimanske strane: ima štošta u njima što se protivi nauci i duhu Islama. Držeći se načela, da se ne smiju dirati ničiji vjerski osjećaji pa još najmanje u školi, naredila vlada, da se sastave nove školske knjige, mahsuz za škole u Bosni i Hercegovini. Najprije je mene zapala zadaća, da sastavim knjige za osnovne škole, a poslije profesora Vuletića, da napiše gramatiku za srednje škole.*”⁵ (podvukao M.Š.)

U bosanskohercegovačkim školama tada je u upotrebi bila Veber Tkalčevićeva i Divkovićeva *Gramatika hrvatskog jezika*, pa je Zemaljska vlada zatražila od Franje Vuletića, gimnazijskog profesora, da o njima napravi izvještaj.⁶ Vuletić navodi da u Veberevoj *Gramatici* ima “*u dodatnim primjerima za objašnjenje pojedinih gramatičkih pravila mnoštvo za muslimane uvredljivih mjesta*”,⁷ pa Zemaljska vlada smatra da,

² Tomislav Kraljačić tvrdi da Kallay nigdje direktno ne govori o bosanskoj naciji izuzev prilikom istupa u delegacijama (*Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882*, Sarajevo, 1987, str. 230). Tvrdi samo da list *Bošnjak* iznosi Kallayeve ideje o bosanstvu, Kraljačić na sljedećoj strani kaže da je ideja o bosanstvu bila presudna za nominiranje jezika imenom bosanskim.

³ ABiH, ZMF BH, 1527/1881.

⁴ Ibid.

⁵ Lj. Dlustuš: *Za narodno jedinstvo, Bosanska vila*, br. 12-15, 1910. Posebno ističemo da je tekst pisan 1910. godine kada već nema Kallaya i kada Dlustuš nema razloga da piše drukčije s priličite vremenske distance – gotovo trideset godina kasnije.

⁶ ABiH, ZMF, br. 3804/1884.

⁷ Ibid.

pošto ne postoji gramatika koja bi u potpunosti odgovarala za upotrebu u bosanskohercegovačkim srednjim školama, treba napraviti gramatiku u kojoj neće biti "za pojedine dijelove ovdašnjeg stanovništva uvredljivih mjesta". Gramatiku bi, prema mišljenju Vlade, trebalo napisati prema južnom narječju i fonetskim pravopisom. U istom dopisu Zemaljske vlade Zajedničkom ministarstvu finansija kaže se da je Vlada dala zadatak Vuletiću da napravi nacrt programa i da ga dostavi kako bi Vlada mogla dati odobrenje. Vuletić je to uradio i predložio da gramatika bude sastavljena prema *meridionalnom* (južnom) dijalektu s odgovarajućom upotrebom gramatika Divkovića, Mažuranića, Vebera, Vitanovića, Daničića i Novakovića, te djela Miklošiča, uz napomenu da bi posao mogao završiti do kraja školske 1884/85. godine.⁸ Ove činjenice potpuno su ignorisane i u literaturi o ovom periodu samo se marginalno govorilo. Ovi razlozi za pravljenje i štampanje gramatike, kao i ostalih udžbenika, nikako nisu za potcjenjivanje. Što se oni nisu dosada spominjali, uzroke svakako treba tražiti u političkim, a ne lingvističkim razlozima.

Šta je sve Davorin Nemanić mijenjao u Vuletićevom rukopisu Gramatike bosanskoga jezika?

Uvažavajući mišljenje Mitra Papića da ne postoji rukopis *Gramatike bosanskoga jezika*, svi autori koji su pisali o ovom udžbeniku, i historičari i lingvisti, polazili su od te činjenice dodajući svoje hipotetičke tvrdnje koje su stvarale sasvim pogrešnu sliku o ovom udžbeniku, ali i cjelokupnoj jezičkoj politici koju je provodila austrougarska vlast. Međutim, u Arhivu BiH postoji spis br. 53-45/88 (4. VI i 25. VII 1888), u kome se nalazi originalni rukopis *Gramatike bosanskoga jezika* kao i *Izvjestaj* Davorina Nemanića, tadašnjeg direktora sarajevske Gimnazije. Davorin Nemanić je prema nalogu Zemaljske vlade pregledao rukopis, preradio ga zajedno s Franjom Vuletićem, ali izvršio i brojne izmjene, što u potpunosti daje drugu sliku od one koju su stvorili T. Kruševac, M. Papić, V. Bogićević, T. Kraljačić i drugi historičari, te na temelju njihovih navođenja i lingvisti Lj. Stančić, M. Okuka, H. Kuna i gotovo svi koji su spominjali *Gramatiku bosanskoga jezika*. Mitar Papić čak izričito tvrdi: "Tekst prvog rukopisa nije pronađen, pa se stoga i ne može uporediti sa tekstom prvog izdanja gramatike..."⁹

Da najprije vidimo šta je u svom izvještaju napisao Davorin Nemanić. Konstatujući da je na mnogim mjestima morao ozbiljnije intervenisati, Nemanić je istakao da je rukopis preopširan i pretrpan nepotrebnim činjenicama. Kao iskusan filolog, Nemanić je dobro osjetio nedostatak odgovarajućeg gramatičkog terminosistema, "gramatičko-tehničke preciznosti", pa je mnoge Vuletićeve termine izmijenio, a primjere preuzete iz drugih gramatika dopunio, jer je smatrao da nisu dovoljno ilustrativni.

⁸ Ibid.

⁹ M. Papić: *Tragom kulturnog nasljedja*, str. 184, Sarajevo, 1976.

Očigledno je da je Davorin Nemanić bio obrazovaniji lingvist od Franje Vuletića¹⁰, a da je Vuletić u potpunosti uvažavao njegove primjedbe, može se vidjeti u cjelokupnom rukopisu *Gramatike*, u kome su Nemanićeve intervencije, izmjene i dopune ispisane crvenom olovkom. Te su Nemanićeve intervencije tolike da se može reći da je, ustvari, Nemanić koautor *Gramatike bosanskoga jezika*.

Već je u naslovu Davorin Nemanić Vuletićev naslov *Slovnica jezika bosanskoga za srednja učilišta* izmijenio u novi naziv *Gramatika jezika bosanskoga za srednje škole*, a Vuletićev tekst "sastavio po nalogu visoke zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu Franjo Vuletić, učitelj jezika na velikoj gimnaziji u Sarajevu" prekrizio crvenom olovkom dodajući ispod njega tekst *Dio I. i II. Glasoslovlje i Oblikoslovlje*. I po ovoj Nemanićevoj intervenciji može se vidjeti da se Vuletić nije odrekao autorstva, jer je jasno da je naziv udžbenika, kao i eliminisanje imena autora s naslovne strane, izvršio Nemanić, koji se možda odlučio na to zato što je njegov udio u pravljenju konačnog teksta *Gramatike* i veći nego Vuletićev.

Davorin Nemanić kao redaktor rukopisa prekrizio je (ovaj put ne crvenim mastilom, nego zelenom olovkom) i *Predgovor* Franje Vuletića, koji je istakao da se prilikom pravljenja ovog udžbenika koristio postojećim gramatikama (Daničića, Budmanija i Novakovića) upoređujući "pravila spomenutih slovnica sa ovdašnjim govorom". Svoj *Predgovor* Vuletić je završio riječima: *Nazvao sam ovu knjigu "slovnica jezika bosanskoga" po nalogu visoke zemaljske vlade, koji glasi: "Diese Gramatik hat den Titel: Gramatik der bosnischen Sprache für Mitteschulen zu führen."*¹¹

Osim izmjene mnogih termina i dopisivanja novih primjera, Nemanić je vršio smjelije intervencije u rukopisu, tako da je crveni tekst (Nemanićev) gotovo jednak tekstu ispisanom crnim mastilom (Vuletićevu). Ako se uporedi štampani tekst *Gramatike bosanskoga jezika* s originalnim rukopisom, koji se čuva u Arhivu Bosne i Hercegovine, mogu se vidjeti neke razlike i nakon Nemanićevih intervencija, posebno u *Prvom dijelu*, gdje su preuzete dvije tabele slova bosančice od Ćire Truhelke, koji je u *Glasniku Zemaljskog muzeja* u prvom broju (1889, godinu dana prije pojave *Gramatike*) objavio poduži tekst o ovome bosanskom pismu.

Nemanićeva rasprava s Vuletićem ograničila se samo na prva dva dijela¹² (nauku o glasovima i nauku o oblicima). Nemanić je insistirao da se iz rukopisa izbaci sve što je za učenike nerazumljivo, pa je svuda Vuletićev izrazito dijahron pristup jeziku nastojao da reducira i rukopis obogati savremenijim primjerima iz svakodnevnog prakse. To je jasno vidljivo iz Nemanićevog izvještaja, ali i iz prerađenog rukopisa *Gramatike*:

¹⁰ Davorin Nemanić bio je istaknuti slavist koji je objavljivao svoje studije o slavenskim jezicima u tadašnjim časopisima. Zapažena je njegova studija o čakavskom dijalektu.

¹¹ Vjerovatno je ovaj dio neštampanog Vuletićevog *Predgovora* poslužio Mitru Papiću da ustvrdi da se Franjo Vuletić odrekao autorstva *Gramatike*.

¹² U rukopisu je postojao i dio koji se odnosio na etimologiju, ali je on na Nemanićevu intervenciju uklonjen. Predviđeni dio koji se odnosi na sintaksu Vuletić je trebao kasnije uraditi, ali je u Nemanićevom izvještaju vidljivo da je Vuletić bio na putu, te je zbog toga rad na rukopisu dugo bio usporen.

izbačene su "mnogobrojne upute o staroslavenskim inače arhaičnim i izumrlim oblicima", potom napomene koje se odnose na historiju literature kao i "svi jezičko-historijski i naučni navodi i objašnjenja", te oni oblici koji su "u narodnom govoru potpuno nepoznati".

U rukopisu su vršene i brojne druge Nemanićevom rukom i crvenom olovkom ispisane primjedbe i izmjene, tako da je rukopis *Gramatike* reduciran, prema Nemanićevim navodima, za oko 56 stranica. Šta je sve urađeno, koliko je rukopis Vuletićev, a koliki je udio Nemanićev, koliko su tačni Papićevi navodi da se Vuletić "odrekao" autorstva *Gramatike*, koliko je tačno da je Vuletić izričito tražio da se u uvodu kaže da se u gramatici jezik naziva bosanskim prema zahtjevima Vlade, može se vidjeti u originalnom rukopisu *Gramatike* – manuskriptu koji se čuva u Arhivu Bosne i Hercegovine. Nigdje se, pored ostalog, ne može naći uporište za Papićevu tvrdnju (koju su svi lingvisti uporno ponavljali) kako je, navodno, Vuletić "postavio uslov da se naziv jezika motivije intencijama režima ili da se na udžbeniku ne objavljuje njegovo ime kao autora."¹³

Nominacija jezika i autorstvo Gramatike bosanskoga jezika

I oko naziva jezika *Gramatike* bilo je također mnogo iskonstruisanih i potpuno netačnih navoda, a Mitar Papić ustvrdio je da "Vuletić, očigledno, kao siručnjak-slavista, a i kao patriota nije priznavao da postoji i poseban bosanski jezik".¹⁴ Iako Papić ničim ne potkrepljuje tu svoju tvrdnju, niti se poziva na bilo koji dokument, svi autori koji su pisali o *Gramatici bosanskoga jezika* pozivaju se na ovaj izvor i na njemu grade, dalje, svoje hipoteze koje nisu dovoljno utemeljene (Kraljačić¹⁵, Stančić¹⁶, Okuka¹⁷, Tanasić¹⁸ i dr.). Tačno je da je Vuletić tražio od Vlade da donese odluku o

¹³ M. Papić, *Tragom kulturnog nasljedja*, str. 182. Papić u daljem tekstu, ne navodeći bilo kakav izvor ili potvrdu svojih navoda, piše: "Ta će gramatika, kao što ćemo vidjeti, biti objavljena bez potpisa autora. No, to ovdje ističemo da bi se znao razlog zašto se pojavljuje udžbenik bez potpisa autora. Naime, neki pisci koji su se bavili pitanjima škola i udžbenika nisu znali za ovu okolnost pa su ostajali nedorečeni ili su pogrešno navodili ko je pisac gramatike bosanskog jezika." Za ovu tvrdnju Papić je jedino mogao naći uporište u Izvještaju Davorina Nemanica, koji navodi da nije trebalo navesti ime autora, ali taj dio Izvještaja nije u potpunosti jasan i može se različito interpretirati, jer je tekst pisan na njemačkom jeziku. Međutim, i svi drugi udžbenici (prva, druga, četvrta čitanka, udžbenici geografije i dr.) izdati su bez potpisa autora, ali to niko ne navodi i to nije sporno. Sporna je samo *Gramatika bosanskog jezika!*

¹⁴ M. Papić: *Tragom kulturnog nasljedja*, str. 182.

¹⁵ O Kraljačićevim hipotezama i iskonstruisanim tvrdnjama s jasno izraženom tendencijom da omalovaži *Gramatiku bosanskoga jezika*, pokazujući da Kraljačić neke lingvističke činjenice dovoljno ne pozna a da drugim manipuliše, vrlo argumentovano pisao je dr. Dževad Jahić (*Pregled*, 2, Sarajevo, 1987).

¹⁶ Dr. Lj. Stančić u svom značajnom djelu *Lingvistička terminologija u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave* (Radovi Instituta za jezik, Sarajevo, 1986) izgradila je na Papićevim i Kraljačićevim tvrdnjama gotovo cijelu teoriju o nominaciji bosanskoga jezika u ovom periodu. Mada se radi o zaista vrijednom i veoma ozbiljnom naučnom djelu; štovišta se istači da je, vjerovatno sasvim nesvjesno, Lj. Stančić izvodila pogrešne zaključke vjerujući u Papićeve navode.

¹⁷ Dr. M. Okuka je na XI kongresu slavista bivše Jugoslavije, u oktobru 1985. godine, prvi ukazao da *Gramatika bosanskoga jezika* zaslužuje širu naučnu pažnju sa stanovišta jezičkog sistema, njegove interpretacije i inaugurisanja tadašnje jezičke politike, ali i u izučavanju

nazivu jezika u *Gramatici* (srpski, hrvatski, srpskohrvatski ili hrvatskosrpski), a tražio je i odgovor na to da li će biti štampana i ćirilicom i latinicom, ili dijelom latinicom dijelom ćirilicom.¹⁹ Pošto je ovdašnji zemaljski jezik bosanski, kako navodi Zemaljska vlada, Vuletić traži da se odluči o nazivu jezika u ovom udžbeniku, a prosljeđujući to mišljenje, Zemaljska vlada traži od Zajedničkog ministarstva finansija da se nakon završetka Vuletićeovog rada, prije štampanja, gramatika da na pregled stručnjacima (pismo je upućeno 18. VI 1884). Zajedničko ministarstvo finansija odgovara 30.VI 1884. i napominje da se bosanski đaci trebaju emancipirati i, određujući da naziv jezika u gramatici bude *bosanski*, te da se štampa ćirilicom i latinicom, ističe da bi na osnovu te gramatike za gimnazije trebalo pisati ostale knjige za osnovne škole. Dakle, obavezno se računa na pravopisne odredbe koje bi bile primijenjene i u ostalim udžbenicima, što je zaista kasnije i učinjeno.

Gramatika je u stabiliziranju jezičkih normi učinila još više nego Vladine odluke o pravopisnim odredbama 1883. godine. Međutim, i danas gotovo kao da su zadržani nacionalno romantičarski i neutemeljeni sudovi *Bosanske vile*, koja je 1890. godine *Gramatiku* dočekala ovakvim riječima: "Kao što vidimo knjiga je napisana za upotrebu u srednjim školama. U njoj je nauka o glasovima i oblicima. Ovo sada samo uzgred spominjemo, moleći svakog našeg čitaoca, da se ne začudi natpisu, jer to nije nikakva novina; odavno mi vidamo na školskijem svjedodžbama taj naziv. Eto u gimnaziji sarajevskoj uči se zemaljski jezik, a u preparandiji i trgovačkoj školi bosanski! A sad eto dočekasmo da se i knjige pišu i štampaju sa natpisom bosanski jezik. Jamačno će na skoro izbiti otkle i gramatika hercegovačkog jezika, jer tako bi zahtijevala ravnopravnost. Inače, Hercegovci su u pravu da protestiraju, zašto će oni učiti bosanski, a ne hercegovački".²⁰ Ako se i može razumjeti ovako romantičarski intonirano reagovanje *Bosanske vile* u vremenu pojave *Gramatike*, kada su se gotovo sve stvari mjerile nacionalnim aršinom, nikako se pisanje *Bosanske vile* ne može

povijesti zajedničkog jezika Srba, Hrvata, Crnogoraca i Bošnjaka. Međutim, u jednom dijelu svoje studije Okuka bazira svoje postavke na Papićevim, što je veoma upitno, posebno u dijelu gdje govori o bosanskom jeziku i njegovoj nominaciji. *Gramatici bosanskoga jezika iz 1890. godine* Okuka se vratio ponovo nakon štampanja reprint-izdanja ovog udžbenika 1994. godine (Bosanska riječ, Wuppertal), pa je u tekstu *Gramatike i nacionalna ideologija* (Srpski jezik, broj 4/1-2, Beograd, 1999) opetovao neka netačna tvrđenja preuzeta od Mitra Papića u vezi s tobožnjim Vuletićevim uslovljavanjem nominacije jezika i štampanja *Gramatike* bez potpisa autora. Navodeći da "obični smrtnici ne znaju vrijeme nastanka ove knjige", Okuka reprint-izdanje markira kao propagandno-politički čin, smatrajući da "ovo djelo trebalo da posluži, prije svega, onoj orkestraciji mišljenja koja dokazuju kontinuitet bosanskog književnog jezika, njegovo protjerivanje iz oficijelne upotrebe u Bosni i Hercegovini i njegovo vaspostavljanje u najnovije vrijeme". Zaista, "obični smrtnici" nisu znali pravi historijat nastanka *Gramatike bosanskoga jezika*, jer je čitavo stoljeće "orkestracija mišljenja", svjesno sakrivajući činjenice, obmanjivala naučnu i drugu javnost pišući da ne postoji manuskript ovog udžbenika u Arhivu Bosne i Hercegovine.

¹⁸ S. Tanasić: *Jezička situacija u Bosni i Hercegovini: Komunikacijsko jedinstvo i upadljiva simbolička razvedenost, s naglaskom na problematiku u školstvu*, Jezik i demokratizacija (Zbornik radova), Sarajevo, 2001, str. 249–260. Za Tanasića je i danas najbitnije šta je o *Gramatici bosanskoga jezika* napisala iz svog nacionalnog romantičkog fokusa *Bosanska vila* 1890.

¹⁹ ABiH, ZMF, br. 3804/1884.

²⁰ *Bosanska vila*, br. 17, 1890.

prihvatiti kao bilo kakav naučni, pogotovo ne lingvistički argument, kao što je to poslužilo T. Kraljačiću,²¹ pa i drugima. Ni tvrđenje Miloša Okuke²² da je odmah po izlasku *Gramatika* u Bosni i Hercegovini doživjela "strahovitu kritiku" ne može se u potpunosti prihvatiti, mada je i list *Bošnjak* govorio o tim kritikama iz svog romantičarskog ugla. *Gramatiku* su s kritikama dočekali uglavnom srpski krugovi, posebno listovi iz Srbije, gdje je, u suprotstavljanju svemu onome što je donijela austrougarska vlast, svaki argument bio dragocjen. Međutim, Miloš Okuka²³ je s pravom ukazao da *Gramatika* zaslužuje širu naučnu pažnju procjenjujući da ovo djelo, pravljeno prema Vukovim i Daničićevim principima, oslanjajući se na zajednički jezik, sistematizira jezičke činjenice do kojih je došla tadašnja nauka o jeziku "imajući na umu namjenu djela i bosanskohercegovačku sociolingvističku sredinu, konfesionalno izmiješamu i razjedinjenu".²⁴

Kao što je već rečeno, Mitar Papić je, također, iznio tvrdnju da je Vuletić izričito tražio da se u uvodu kaže da se u gramatici jezik naziva prema zahtjevu Vlade, te da "je postavio uslov da se naziv jezika motiviješe intencijama režima ili da se na udžbeniku ne objavljuje njegovo ime kao autora"²⁵. Ovu svoju tvrdnju Papić nije potvrdio nikakvim dokumentom, a u dokumentima iz Arhiva BiH, koje je naveo u tom tekstu, takvog navoda nema. U Arhivu BiH postoji pismo Franje Vuletića od 21. maja 1885. uz akt 4364/1885, ali u njemu nema spomena navoda iz Papićevog teksta. Ovaj na prvi pogled nevažan detalj bio je povod da se na njemu, pozivajući se na Papića, ustvari na nepostojeći dokument, grade čitave teorije i postavke o nepriznavanju i nepostojanju bosanskoga jezika. Taj je termin, uz hrvatski i srpski, pa i zemaljski, postojao u kontinuitetu u Bosni i Hercegovini kao i na drugim južnoslavenskim prostorima, pa pripisivanje Kallayu da ga je on, tobože, izmislio potpuno je neargumentovano, jer to nema nikakvo naučno utemeljenje. Franjo Vuletić nije mogao biti protiv tog naziva, jer je u Gimnaziji u Sarajevu predavao predmet pod tim imenom - *Bosanski jezik*, što se vidi i u svjedožbama a i ostalim dokumentima gdje se kao službeni jezik navodi - bosanski. Kao što je poznato, taj naziv imao je svoju historiju još od XV stoljeća, a još prije dolaska Austro-Ugarske taj termin upotrebljavao se u zvaničnim aktima, posebno nakon osnivanja Vilajetske štamparije 1866. godine. Taj naziv bio je ekvivalent nazivima *srpski* i *hrvatski* u čitavom tom periodu.²⁶

Naziv *bosanski* izazivao je otpore u drugoj polovini XIX vijeka i počeo se potiskivati upravo u vrijeme bujanja nacionalne svijesti i opredjeljivanja pravoslavaca

²¹ Kraljačić, n. d.

²² M. Okuka, *O kodifikaciji "bosanskog jezika"*, Književni jezik, 15/1, Sarajevo, 1986.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ M. Papić, n. d. Prvi dio tvrdnje bi se i mogao nekako prihvatiti, ali za drugu tvrdnju nigdje nema pouzdanog dokumenta.

²⁶ O nominaciji jezika u Kallayevom periodu i danas se mnogo politizira. Da je naziv *bosanski* Kallay zatekao, vidi se i po nazivu *Gramatike bosanskoga jezika*. Iako je Kallay bio uporan u nametanju imena *Bošnjak* za sve tri konfesije u Bosni i Hercegovini, *Gramatika* preferira naziv *bosanski*, a ne *bošnjački*. Današnje nametanje naziva *bošnjački jezik*, u čemu su uporni i neki srpski i hrvatski lingvisti, značilo bi negiranje višestoljetne nominacije jezika imenom bosanskim.

kao Srba, a katolika kao Hrvata u Bosni i Hercegovini.²⁷ Zbog toga je Kallayeva politika bosanstva i nailazila na otpore, a istu sudbinu doživio je i naziv jezika, mada Kallay ništa *nije* izmišljao: on je takvo stanje zatekao, jer je termin bosanski jezik, kao i fonetski način pisanja, bio uobičajen sve do njegovog dolaska. Kallay je to jasno potvrdio riječima: "Naziv *bosanski* niti je izmišljen, a još manje importiran. To je naziv zemlje i kao takvog ga je Vlada usvojila."²⁸

Diskutabilne su i Papićeve tvrdnje da je Vuletić postavio uslov da se na udžbenik ne stavlja njegovo ime. Međutim, u čitavoj drugoj polovini XIX vijeka, čak i u vrijeme Turske, udžbenici (*Bukvar* 1866, *Čitanka* 1868), kao i sve čitanke za vrijeme Austro-Ugarske (*Prva čitanka*, *Druga čitanka* i ostale) štampale su se bez imena autora, ali je samo nepostojanje naziva autora *Gramatike bosanskoga jezika* bilo sporno. Osim toga Vuletić je sam naveo da je *Gramatiku* sastavljao prema djelima drugih autora²⁹, a pravopisne odredbe očigledno je napravio prema zaključcima Vladine komisije za jezik. *Gramatika* je doživjela nekoliko izdanja, ćirilicom i latinicom, a izdanje 1908, kao i posljednje 1911. godine, štampano je pod nazivom *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika*, isto tako bez naziva autora. Pretpostavka Lj. Stančić da je ime autora izostavljeno zbog toga što je bilo zaboravljeno (!) ko je autor (pošto je F. Vuletić umro 1902. godine) teško je održiva, jer je austrougarska vlast vodila veoma urednu dokumentaciju o svemu, pa i o autorima udžbenika. Osim toga, Franjo Vuletić bio je ugledni poznavalac jezika, jedan od rijetkih u Bosni i Hercegovini koji je u tom vremenu imao veoma moderan pristup jeziku.

Očigledno je da je bio sporan samo naziv jezika, a ne sadržaj *Gramatike*. Optuživanje Kallaya da je bio za stvaranje nekakvog posebnog jezika ili posebnog bosanskohercegovačkog jezičkog standarda zaista je neutemeljeno, jer je i *Gramatika*, što nije sporno, pravljen prema vukovskim i daničićevskim načelima, dakle onim istim prema kojim su pravljeni Brozov *Pravopis* (1892) i Maretićeva *Gramatika* (1899). Ona je u suštini, što potvrđuju i Herta Kuna i Ljiljana Stančić, a i Miloš Okuka, gramatika vukovskoga tipa koja je polazila od domaćih bosanskohercegovačkih specifičnosti, ali nijednog trenutka ona ne skreće s glavnog toka. Samom tom tvrdnjom demantuju se navodi da je Kallayeva jezička politika išla za tim da rasloji jezik i da jezik u Bosni i Hercegovini odvoji od jezika u Srbiji i Hrvatskoj. Čini se upravo da je bilo obrnuto, jer je cilj austrougarske politike i bio da Srbiju odvoji od Rusije, a to se, bez sumnje, radilo i Vukovom reformom, koju je inicirao Jernej Kopitar kao austrougarski službenik.³⁰

²⁷ O tome je vrlo iscrpno pisao Muhamed Hadžijahić u knjizi *Od tradicije do identiteta*, Sarajevo 1974. Prema navodima Vladislava Skarića, sredinom šezdesetih godina prošlog vijeka osnovano je u Sarajevu društvo s ciljem uvođenja imena Srbin. Vladislav Skarić navodi da su članovi društva izlazili na sarajevske carine da bi dočekivali seljake kojima su govorili da se ne trebaju zvati *rišćani*, nego *Srbi*. Kasnije je slično društvo osnovano i među sarajevskim katolicima. (V. Skarić: *Izabrana djela*, knj. I, str. 247/8, Sarajevo, 1990).

²⁸ Lj. Stančić: *Lingvistička terminologija u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave*, Radovi Instituta za jezik, knj. XII, Sarajevo, 1986.

²⁹ ABiH, 3804/1884.

³⁰ Takvu tvrdnju iznio je J. Pogačnik u tekstu *Kulturno-politički kontekst Vukova djelovanja*, Zbornik o Vuku Karadžiću.

Riječ je, u suštini, o skretanju literarno-jezičkih procesa u jednu maticu u vremenu kada su koegzistirale različite jezičke norme.

Udio *Gramatike bosanskoga jezika* u približavanju jezičkog izraza i ujednačavanju pravopisa na južnoslavenskim prostorima veoma je značajan, a to potvrđuje ne samo njena struktura nego i njene pravopisne odredbe, pa i cijela koncepcija, tako da je njena uloga sasvim suprotna od one koja joj se pripisuje u tobožnjem posebnom, bosanskom jeziku, drukčijem od srpskog i hrvatskog. Ona je doprinijela stabiliziranju i ujednačavanju pravopisnih normi u tada haotičnom jezičkom prostoru u kome su vladale divergentne jezičke i pravopisne koncepcije. Nikako se ne može reći da je *Gramatika*, u načelu, normirala drukčije jezik od tzv. vukovskih težnji, prihvaćenih u Srbiji i onih koje će prihvatiti kasnije Broz u *Hrvatskom pravopisu* (1892) i Maretić u svojoj *Gramatici* (1899).

Podršku nazivu bosanski jezik dao je i tada vodeći bečki slavist Vatroslav Jagić, a časopis *Bošnjak*³¹ donosi integralni njegov tekst prilikom diskusije o jeziku u Bosni i Hercegovini u Zajedničkom parlamentu Austro-Ugarske. Dajući punu podršku nazivu bosanski jezik, Jagić kaže: “U takijem prilikama smatram sasvim opravdano, što se mudra uprava služi izrazom, koji odgovara nazivu zemlje, pa ga nikako nije izmislila Nj. preuzvišenost, već se u 17. i 18. vijeku upotrebljavao”, da bi kasnije napomenuo da su u Bosni “sve publikacije... pisane uzornim jezikom i to onim, što ga Srbi zovu srpskim, a Hrvati hrvatskim jezikom”. Donoseći ovaj Jagićev tekst, Redakcija *Bošnjaka* u uvodniku ističe da je do okupacije to bio jedini naziv za jezik, “te da su se onda istom u zemlju **ušuljali** (podvukao M.Š.) drugi nazivi”. U navedenom citatu ima istine, budući da su se, kao što smo vidjeli³², u periodu buđenja nacionalne svijesti termini *srpski* i *hrvatski* intenzivnije počeli upotrebljavati tek u drugoj polovini XIX vijeka, jer termin *bosanski jezik* do tada osim Bošnjaka i bosanskih franjevaca upotrebljavaju i Dubrovčani, ali i hercegovački srpski prvaci, pa i hercegovački ustanici.³³ Taj je termin bio uobičajen nekoliko vijekova, bez obzira što se o njemu bez pravih argumenata i danas veoma često, i u srpskim i u hrvatskim političkim pa i naučnim krugovima, bespotrebno s nipodaštavanjem govori.

³¹ *Bošnjak*, VI/1896, broj 29.

³² Vidjeti napomenu 27.

³³ M. Hadžijahić, n.d.

**WHO IS THE AUTHOR OF
'GRAMATIKA BOSANSKOGA JEZIKA' (1890)**

Summary

In his study the author displays, up to the present unknown facts, related to the appearance of the "Grammar of Bosnian Language" (1890). Together with its often mentioned author Franjo Vuletić, a great part in its creation belongs also to prof. Davorin Nemačić.

¹⁰ O tome je vrlo iscrpno pisao Mladen Hrstić u knjizi *Od vladavine do nezavisnosti*, Sarajevo 1974. Prema njegovim Vladislava Skarica, posljednjih godina prošlog vijeka objavio je u Sarajevu dručevni časopis pod nazivom *Imena* Arlio. Vladislav Skarik navodi da su članovi društva izabrali za svoj prvi broj - da bi se odrekli svake politike - to govoreći da se ne trebaju zvati *srpski*, nego *Srbijanci*. Je li to društvo osnovano i među sarajevskim katolicima? V. Skarik, *Imena*, op. cit., str. 247-8, Sarajevo 1990.

¹¹ J. Nemačić, *Lezioni di lingua e grammatica in Bosnia e Herzegovina e in parte austro-slava*, Padova, Istituto di studi, knj. XII, 1898, str. 100.

¹² ABH, JRM/1894.

¹³ Takvu dvojbu ima i J. Fugatek u tekstu *Kultura-politika*, Sarajevo, 1967, str. 100.

1888

I A

53-41

44688

Gramatika
Slovnica

88

13/5 90 gr

jezika bosanskoga Rep

^{za}
^u škole
srednja učilišta

~~sastavio~~

~~po nalogu visoke generalne vlade
za Bosnu i Hercegovinu~~

~~Franjo Vuletić~~

~~učitelj jezika~~

~~na velikoj gimnaziji~~

~~u
Sarajevu.~~

Dvo i. i II.

Glasoslovlje - Obširnoslovlje.

Manuskript naslovne strane Gramatike bosanskoga jezika iz koga se vidi da se Franjo Vuletić potpisao kao autor. Izmjene termina Slovnica u Gramatika, te srednja učilišta u srednje škole kao i prekrizivanje Vuletićevoeg imena (crvenom olovkom) uradio je Davorin Nemanić.

Predgovor

Sastavio sam ovu knjigu po najboljim slo-
vnama, što ih imam, a osobito sam se držao
slovnica gđ. Daničića, Budimira i Novakovića.
Kao što je svaki moji sagovornik. Nosa u nju nije
sam uvagjao ništa, već upovagjao sam pravila
spomenutih slovnica sa ovakvim govornom,
što sam našao da potpuno odgovara, te sam
i popravnio. Terminologiju latinsku pridržao
sam, da tijekom odgovori slovnica i drugoga
jezika, što se podičavaju - Želio sam od svoj-
ca da igradim knjigu, koja bi potpuno
odgovarala svrhi, te ako sve predavajem,
jasam potudio ni študa ni eromina, što
ne sam mogao, da to polučim. Ali l. pa
ne toga nijesam polučio, nek izvole ste
korisni ispraviti i dojaviti mi nedo-
statke i pogreške, ne sam in im biti
druca zahvalan. Nazvao sam ovu
knjigu, „slovnica jezika bosanskooga“ po
velikom irište zimaljke škole, Wojglas
Piese Grammatik hat den Titel: Grammatik
der bosnischen Sprache für Mittelschulen
zu fultren

U Sarajevu o duhoviansa 1885

Pisac

Predgovor koji je Vuletić napisao za Gramatiku bosanskoga jezika. Predgovor je prekrizao zelenom olovkom D. Nemanić, pa Predgovor nije štampan ni u jednom izdanju ovog udžbenika

Visoka Vlada

49,64 75
771

Napomenjuje potpisani Dvorčić je 1. 3. dan svoj
je slovnica najednokratno napisana na zahtjev
visoke zemaljske Vlade od 13. septembra 1884
br. 14015 i dočao se je tačno toj zahtjevu i svoja iz-
javila upravo prema visokoj vladi, putom savjetovanja
ovakavim veliki gimnaziji Sarajeva 1884 br. 137.
Istaknuo je najprije da je njegovim svojim zadatku
da mu ipak ne bi mogao doći pripisati ni jedan od
svih dijela niti, posebno srpskoga da tada bude od-
pustiti i pisane jezike. Stoga molbi visoku
vladu da bi mu blagovoljela izmiriti te navoditi.
Pisano, koji se inače opetovati običajima pisane
jezika, upravo su imenom ili modernom slo-
vom, da ih tajem lažnja uzmagne alaga u oba
izdavanja (latinskom i srpskom) navoditi. Potpisani
u nada da će mu doći do ruke i 4. dan pristati,
da komek budućega juna 1885 a dođe molbi vis-
ku vladi da bi blagovoljela dati odgovoriti
i u slučaju odobrenja imu prije izdati ova
ta dijela. Tako bi ostao samo 4. dan, koji i onako
nije dug, da se odgovoriti i tada za vrijeme pro-
voda, te bi na taj način mogla biti dočena
izjela slovnica se počela budućim izdati za
kone

U Sarajevu 21. maja 1885

F. Vuletić
gimnaz. učitelj

Pismo Franje Vuletića Zemaljskoj vladi u vezi sa pripremama rukopisa Gramatike
bosanskoga jezika